

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.21>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОТВОРЧОЇ ПРАКТИКИ У СФЕРІ ПОДАЛЬШОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ ПУБЛІЧНИХ СПОРІВ ТА КОНФЛІКТІВ

Стебелєв А.М.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
Національного аерокосмічного університету
імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», адвокат*

Стебелєв А.М. Особливості правотворчої практики у сфері подальшого врегулювання альтернативних способів вирішення публічних спорів та конфліктів.

У статті визнано різноманітний (різноспрямований) характер процесу правотворчості урахуваючи самі риси (природу) правового унормування та процесуалізації альтернативних способів вирішення правових спорів та конфліктів, який характеризується складністю та багаторівневністю.

Виокремлено напрями формування правових норм, що спрямовані на врегулювання альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів. А саме звернуто увагу, що правове унормування альтернативних способів вирішення правових спорів та конфліктів здійснюється через визнання, встановлення та санкціонування правових норм, які спрямовані на регулювання такої діяльності. Визнання згадуваних вище правових норм відбувається державою за допомогою діяльності законотворчого органу шляхом визнання природних прав у цій сфері, адже підґрунтям для формування альтернативних способів вирішення правових спорів та конфліктів виступають такі природні права й свободи як право на суд, свобода договору, право на захист своїх прав та свобод усіма не забороненими засобами. У механізмі правового регулювання альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів другим і основним напрямом виступає діяльність держави зі встановлення відповідних правових норм, адже держава, розробляючи проекти відповідних законів, з одного боку визнає природні права на суд, на захист, на свободу договору та урахує існуючі позитивні соціальні практики, що склались у цій сфері, а також виходячи з об'єктивних потреб та власних інтересів та інтересів суспільства, встановлює нові правила, що спрямовані саме на інтереси соціуму. У механізмі правового оформлення альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів третім напрямом є санкціонувальна практика.

Визначено, що у цьому разі первинною є природа таких видів діяльності та рівень їх правового унормування та процесуалізації. При цьому, вказані два аспекти суттєво взаємопов'язані й впливають один на одного. З одного боку альтернативне вирішення спорів та конфліктів передбачає застосування особливих методів, форм, залучення особливих суб'єктів, що вказує на їх відокремленість від традиційних напрямів процесуальної діяльності. З іншого - тенденції останнього часу вказують на їх поширення, популяризацію, що неминуче ставить питання про їх співвідношення з процесуальною діяльністю та власне про їх процесуалізацію, яка спрямована на їх легалізацію.

Ключові слова: альтернативні способи вирішення публічних спорів та конфліктів, процесуалізація, встановлення правових норм, визначення правових норм, санкціонування правових норм, санкціонувальна практика, медіація, медіатор.

Stebelev A.M. Peculiarities of law-making practice in the field of further settlement of alternative methods of resolving public disputes and conflicts.

The article recognizes the diverse (multidirectional) character of the law-making process, taking into account the very features (nature) of legal regulation and proceduralization of alternative ways of resolving legal disputes and conflicts, which is characterized by complexity and multi-levels.

The directions of the formation of legal norms aimed at the settlement of alternative ways of resolving disputes and conflicts are highlighted. In particular, it is noted that the legal regulation of alternative methods

of resolving legal disputes and conflicts is carried out through the recognition, establishment and sanctioning of legal norms aimed at regulating such activities. The recognition of the above-mentioned legal norms occurs by the state with the help of the activity of the law-making body through the recognition of natural rights in this area, because such natural rights and freedoms as the right to a court, freedom of contract, the right to protect one's rights are the basis for the formation of alternative ways of resolving legal disputes and conflicts and freedoms by all non-prohibited means. In the mechanism of legal regulation of alternative methods of resolving disputes and conflicts, the second and main direction is the activity of the state to establish relevant legal norms, because the state, developing drafts of relevant laws, on the one hand recognizes the natural rights to a court, to defense, to freedom of contract and takes into account the existing positive social practices developed in this area, as well as based on objective needs and own interests and the interests of society, establishes new rules aimed specifically at the interests of society. Sanctioning practice is the third direction in the mechanism of legal registration of alternative methods of resolving disputes and conflicts.

It was determined that in this case the nature of such activities and the level of their legal regulation and proceduralization are primary. At the same time, these two aspects are significantly interconnected and influence each other. On the one hand, alternative resolution of disputes and conflicts involves the use of special methods, forms, involvement of special subjects, which indicates their separation from traditional areas of procedural activity. On the other hand, recent trends point to their spread and popularization, which inevitably raises the question of their relationship with procedural activity and, in fact, of their proceduralization, which is aimed at their legalization.

Key words: alternative ways of resolving public disputes and conflicts, proceduralization, establishment of legal norms, definition of legal norms, sanctioning of legal norms, sanctioning practice, mediation, mediator.

Постановка проблеми. Складний та багаторівневий характер правового унормування та подальшої процесуалізації альтернативних способів вирішення правових спорів та конфліктів, свідчить про те, що правотворчість такого процесу априорі не може бути одноманітною. У зв'язку з цим, постає необхідність виділення окремих напрямів формування як матеріальних, так і процесуальних правових норм, що регулюють альтернативні способи вирішення спорів та конфліктів. З урахуванням того, що право як особливий соціальний регулятор формується через визнання, встановлення та санкціонування правових норм (правил поведінки), то слід говорити про особливе поєднання всіх цих трьох напрямів у системі унормування альтернативних способів вирішення публічно-правових спорів та конфліктів.

Стан опрацювання цієї проблематики. Дослідженням альтернативних способів вирішення публічно-правових спорів та конфліктів взагалі, та окремим їх напрямом медіацією зокрема, займалися такі вчені, як М. Бліхар, О.О. Кармаза, Н.В. Кравець, Д.А. Позов, Т.В. Степанова, Т.В. Федоренко, Т.О. Часова та інші науковці.

Метою статті є дослідження особливостей правотворчої практики у сфері подальшого врегулювання альтернативних способів вирішення публічних спорів та конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Розуміння змістовного наповнення кожного з названих напрямів та особливостей їх реалізації у межах унормування цієї відносно нової сфери юридичної практики, буде сприяти забезпеченню функціонування всього комплексу альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів, як ефективного механізму застосування інноваційних засобів юридичної техніки та вагомому чиннику подальшого розвитку та трансформації національної правової системи України. У зв'язку з цим, ми виходимо з того, що всі ці напрями слід проаналізувати окремо, з метою виявлення їх особливих рис та змістовного наповнення кожного з них.

Отже, перший напрям. З урахуванням концепції верховенства права (стаття 8 Конституції України [1]), особливим напрямом діяльності держави у системі реалізації правотворчості слід назвати діяльність з офіційного визнання природних прав і свобод. У сфері альтернативного вирішення спорів та конфліктів у першу чергу слід говорити, що основою для їх належної реалізації виступають такі природні права й свободи як право на суд (право на справедливе правосуддя), свобода договору, право на захист своїх прав та свобод усіма не забороненими засобами. З огляду на те, що якщо у межах правотворчості йдеться про прописування (формалізацію) на рівні позитивного закону природного права, то у такому випадку варто говорити саме про визнання на рівні закону природного права, оскільки воно (конкретне природне право) існувало і до такої офіційної владно-державної формалізації.

Право на альтернативне вирішення спорів, що має своїм підґрунтям наведені вище природні права та добровільний порядок їхньої реалізації у цілому визнається державою шляхом прописування у законах основних механізмів його реалізації для більш надійного гарантування. У пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про медіацію» вказано на те, що йдеться про закріплення на законодавчому рівні можливості проведення процедури медіації, яка полягатиме у добровільному позасудовому врегулюванні конфлікту (спору) шляхом переговорів між його сторонами, за допомогою медіатора. Крім того, зазначається, що проєкт Закону матиме безпосередній позитивний вплив на сферу правовідносин, пов'язаних із вирішенням конфліктів (спорів), які виникають з цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних правовідносин, а також у кримінальних провадженнях при укладенні угод про примирення між потерпілим і підозрюваним, обвинуваченим та в інших сферах суспільних відносин [2].

Вищенаведене фактично означає те, що Закон України «Про медіацію» [7] буде чинити позитивний правовий вплив і на реалізацію таких природних прав як право на справедливе вирішення спору конфлікту, на свободу договору, на захист своїх прав і свобод усіма не забороненими способами тощо. Не випадково, Т.О. Часова та Н.В. Кравець вважають, що цей Закон містить низку положень, які мають яскраво виражену гуманістичну природу та спрямовані на полегшення вирішення проблем людини та громадянина, пов'язаних з порушенням прав та інтересів [3, с. 154]. Вочевидь, гуманістична природа будь-якого акту позитивного права переважно має своє походження завдяки визнанню природних прав людини, оскільки принцип гуманізму, будучи складовою принципу верховенства права, визнається державою через прописування відповідних конкретизованих положень.

Так, наприклад, М. Бліхар, досліджуючи медіацію, як спосіб вирішення адміністративних спорів, ще до ухвалення відповідного Закону, прямо вказувала на те, що використання медіації як альтернативного способу стосовно судового розгляду цілком узгоджується із правом будь-яким не забороненим законом засобом захищати свої права і обов'язки від порушень і протиправних посягань, що закріплено у частині п'ятій статті 55 Конституції України [4, с. 78]. Отже, право на захист своїх прав і свобод усіма незабороненими засобами, маючи яскраво виражене природно-правове походження, знаходить своє додаткове визнання через конкретизацію у Законі України «Про медіацію» [7].

Як ми вже зазначали, до природних прав і свобод можна віднести свободу договору, яка займає чільне місце у системі як приватних, так і публічних правовідносин. Указане право не змогло не вплинути на формування законодавчих засад альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів через добровільний характеру їх застосування. У цьому контексті слід звернути увагу на те, що Закон України «Про медіацію» [7] суттєву увагу приділяє зокрема питанням змісту договору про проведення медіації (стаття 20), а також змісту угоди за результатами медіації (стаття 21). Стосовно договору про проведення медіації О.О. Кармаза, Т.В. Федоренко та Д.А. Позов указують на те, що добровільність його укладення безпосередньо зумовлено змістом самого процесу медіації. А, отже, без згоди сторін спору її не буде розпочато. При цьому таку згоду сторони висловлюють у відповідному документі, яким є договір про проведення медіації, в якому мають міститися усі істотні й важливі умови для сторін спору і медіатора (чи медіаторів), що проводитиме (проводитимуть) процедуру медіації. На цьому тлі автори роблять правильний висновок про те, що добровільність і само визначеність сторін є наріжними та ключовими принципами медіації, а тому запроваджувати надмірно детальне нормативно-правове регулювання договорів про проведення медіації є недоцільним [5, с. 154].

Ми вважаємо за потрібне до цього релевантного умовиводу додати також і те, що така недоцільність витікає з природно-правового характеру договірної суті медіації як різновиду альтернативного вирішення спорів та конфліктів, у тому числі й у публічно-правовій сфері. Все це зайвий раз підкреслює наявність природно-правового підґрунтя реалізації як медіації, так й інших способів альтернативного вирішення правових спорів та конфліктів. При цьому визнання як складова частина правотворчості у сфері альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів базується на таких природно-правових принципах і правах як гуманізм, право на справедливе правосуддя, свобода договору та право на захист своїх прав і свобод будь-яким не забороненим способом. Урахування наведеного напряму у межах правотворчої практики виступає важливою складовою не лише реалізації природних прав і свобод, але й вивільнення держави від невластивих або надмірно сконцентрованих функцій, а також буде сприяти подальшому розвитку громадянського суспільства.

Другий напрям. У механізмі правового регулювання альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів другим та, на наше переконання, основним напрямом буде виступати діяльність держави зі встановлення відповідних правових норм. При цьому слід виходити з того, що держава, роз-

робляючи проекти конкретних законів, з одного боку визнає природні права на справедливий суд, на захист, на свободу договору, а також ураховує існуючі позитивні соціальні практики та різноманітні напрацювання, що склались у цій сфері, шляхом застосування санкціонуваної правотворчості. З іншого ж боку, держава, виходячи з об'єктивних потреб та власних інтересів та інтересів суспільства, встановлює нові правила, що спрямовані не на інтереси окремих індивідуумів, а на інтереси соціуму.

Отже, відмінною рисою встановлення правих норм є те, що у цьому випадку владність правотворчої діяльності держави стосується не лише форми, але й змісту. Адже, вважаємо, що і у випадку визнання (природні права існують та належать людям від народження), і у випадку санкціонування (позитивні соціальні практики уже існують та мають більш менш сталий характер) йдеться про владну діяльність держави лише (або переважно) щодо надання ним відповідної правової форми без особливої і принципової кореляції змісту. Крім того, варто відзначити також і те, що у юридичній науці стосовно процесуалізації існує підхід, відповідно до якого вона стосується лише державно-владної діяльності [6, с. 301].

Оскільки держава за своїм призначенням завжди формує та проводить свою власну правову політику, то напрям щодо встановлення правил поведінки є домінантним. Зокрема, держава, враховуючи те, що медіатором повинна бути підготовлена людина, на законодавчому рівні імперативно встановлює основні вимоги до такої підготовки. Так, частиною першою статті 10 Закону України “Про медіацію” [7] встановлено, що базова підготовка медіаторів здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання. Програма базової підготовки медіатора включає теоретичну підготовку і відпрацювання практичних навичок. У цьому випадку держава, враховуючи певні напрацювання, в принципі на власний розсуд установлює вимоги до такої підготовки.

Третій напрям. У механізмі правового оформлення альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів третім напрямом є санкціонування практика (під санкціонуванням, виходячи з традиційних підходів, можна розуміти надання дозволу (схвалення) для того, щоб надати певним діям чи вже сформованій практиці легітимного характеру). Правомірність постановки такого питання зумовлена тим, що до ухвалення нормативно-правових актів уже була сформована певна практика такої діяльності, яка прямо не суперечила інтересам держави та суспільства. Зокрема, на підтвердження цьому необхідно вказати на пояснювальну записку до проекту Закону України “Про медіацію”. Так, у цьому документі зазначено, що у світовій та європейській практиці при врегулюванні конфліктів (спорів) широкого застосування набув інститут медіації, який надає можливість обирати досудові й позасудові способи для вирішення спорів та конфліктів при збереженні можливості звертатись до суду для їх вирішення. При цьому особливо зроблено акцент на тому, що наразі законодавством України процедура медіації є нерегульованою, проте практика вирішення конфліктів (спорів) шляхом медіації поступово збільшується [2].

Фактично, можна говорити про те, що в Україні, яка завжди прагнула до застосування на власних теренах передових практик з різних сфер суспільного життя, реалізовувалися різні підходи до альтернативного вирішення спорів та конфліктів, навіть ще до ухвалення відповідних законів. Крім того, робились непоодинокі спроби використання тих практик вирішення конфліктів, що первинно сформувались не у суто правовій сфері до питань вирішення правових спорів та конфліктів. Наприклад, медіація та фасилітація первинно виникли передовсім як засоби вирішення конфліктів з широкого кола соціально-психологічних ситуацій. Їхня ефективна реалізація вказала на те, що існує реальний потенціал їх поширення і на сферу права.

Отже, як витікає з положень пояснювальної записки, підготовленої Міністерством юстиції України, практика реалізації такої форми альтернативного вирішення спорів та конфліктів як медіація існувала та набувала все більшої динаміки ще до ухвалення відповідного Закону та держава таку практику розглядала в цілому як позитивну, але як таку, що потребувала належного правового унормування. У зв'язку з цим, у пояснювальній записці у межах прогнозу впливу зазначається, що проект Закону матиме безпосередній позитивний вплив на сферу правовідносин, пов'язаних із вирішенням спорів та конфліктів, які виникають із цивільних, сімейних, господарських, трудових, адміністративних правовідносин, а також у кримінальних провадженнях при укладенні угод про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим та в інших сферах суспільних відносин.

У юридичній літературі звертається увага на те, що санкціонування здійснюється державою тоді, коли у соціальній практиці існує той чи інший звичай чи інша соціально корисна сформована практика. У цьому випадку держава прописує правила, що напрацьовані у межах такої практики в офіційних

правових джерелах, тобто перетворює їх на норми права, тим самим санкціонує (офіційно дозволяє, допускає, підтверджує) правило, що існує на суспільно-практичному та звичасвому рівні і переводить його у правову площину [8, с. 12]. Вочевидь, все це стосується як альтернативного вирішення спорів та конфліктів у цілому, так і медіації зокрема.

Висновки. Отже, правове унормування альтернативних способів вирішення публічно-правових спорів та конфліктів здійснюється через визнання, встановлення та санкціонування правових норм, які у сукупності спрямовані на забезпечення оптимального та ефективного регулювання такої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про медіацію”. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=3504&conv=9>.
3. Часова Т.О., Кравець Н.В. Медіація як виклик сучасної правової системи. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2023. С. 153–155. URL: http://lsey.org.ua/1_2023/34.pdf.
4. Бліхар М. Медіація як спосіб вирішення адміністративних спорів. *Підприємство, господарство і право*. № 10. 2020. С. 78–82.
5. Кармаза О.О., Федоренко Т.В., Позов Д.А. Цивільно-правові договори в медіації: проблеми якості закону. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. 2023. С. 151–154. URL: http://www.lsey.org.ua/2_2023/33.pdf.
6. Степанова Т.В. Щодо формування вітчизняної процесуально-правової політики. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*. С. 301–303. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29589/1/301-303.pdf>.
7. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення 5 квітня 2023 р.).
8. Кагановська Т.Є., Григоренко Є.І. *Основи загальної теорії права*. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 144 с.